

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 10 (Mart/March 2023), s. 717-741.
Geliş Tarihi-Received: 18.02.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 18.03.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1253000

Öt- (Geçmek) Fiili Üzerine Çok Anlamlılık İncelemesi: Eski ve Orta Türkçe Dönemi - Kuzeybatı (Kıpçak) Grubu Türk Lehçeleri

A Polysemy Study on the Verb Öt- (to pass): Old and Middle Turkish Period - Northwest (Kipchak) Group Turkish Dialects

Esra Gül KESKİN*
Ezgi DEMİREL KAMANLI**

Öz

Bir sözcüğün anlamı, karşıladığı kavramın zihnimizde canlandırdığı nesne veya şeydir. Bu anlamlar sözcüğün dil tarihindeki seyrinde değişebildiği gibi aynı şekilde de kalabilmektedir. Sözcüklerdeki bu anlam değişiklikleri fonolojik, morfolojik, semantik ya da kültürel sebeplerden kaynaklanabilmektedir. Bir sözcük kimi zaman sahip olduğu temel anlamdan tamamen uzaklaşarak bazen de temel anlamla ilişkili olarak yeni anlamlar edinmektedir.

Öt- fiili de bu açıdan dikkat çeken sözcüklerdendir. Sözcüğün Eski ve Orta Türkçe döneminde farklı anlamlardaki kullanımı kanaatimizce çağdaş lehçelerdeki durumunu da sorgulama ihtiyacını doğurmuştur. Değerlendirme yapmak için, Çağdaş Türk lehçeleri arasında sayı olarak en fazla lehçeyi kapsamaya dolayısıyla Kuzeybatı (Kıpçak) grubu Türk lehçeleri örneklem, inceleme ve tarihi dönemle karşılaştırma alanı olarak tercih edilmiştir.

Ortaya konulan araştırma sonucuna göre öt- fiili Eski ve Orta Türkçe dönemi ile Kuzeybatı (Kıpçak) grubu Türk lehçelerinde "geçmek" temel anlamının yanı sıra başka anlamlarda da kullanılmıştır. Anlam biliminin ilkeleri doğrultusunda yapılan incelemeler sonucunda sözcüğün yan anlamlar kazanarak çok anlamlı bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca fiilin kılınışının çok anlamlı yapısını ortaya koyma konusunda önemli olduğu da görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Öt- fiili, Eski Türkçe, Orta Türkçe, Kuzeybatı (Kıpçak) grubu Türk lehçeleri, yan anlam, çok anlamlılık, kılınış.

Abstract

The meaning of a word is the object or thing that the concept it represents is visualized in our minds. These meanings can change in the course of the word in the history of language, or they can remain the same. These meaning changes in words can be caused by phonological, morphological, semantic or cultural reasons. A word sometimes completely moves away from its basic meaning and sometimes acquires new meanings in relation to the basic meaning.

* Öğr. Gör. Dr., Uşak Üniversitesi, Türk Dili Bölüm Başkanlığı, Uşak/Türkiye, e-posta: esragulaktas@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8347-1355.

** Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Burdur/Türkiye, e-posta: ezgiamasyali@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1530-8828.

The verb *öt-* is one of the words that draws attention in this respect. In our opinion, the use of the word in different meanings in the Old and Middle Turkish period has led to the need to question its status in contemporary dialects. Northwestern (Kipchak) group Turkish dialects have been preferred by us to make an evaluation, since they include the highest number of dialects among contemporary Turkish dialects.

According to the results of the research, the verb “*öt-*” has been used with different meanings besides the basic meaning of “to pass” in Old and Middle Turkish period and Northwest (Kipchak) group Turkish dialects. As a result of the examinations made in line with the principles of semantics, it is possible to say that the word has a very meaningful structure by gaining a connotation. In addition, it is seen that it is important to reveal the polysemous structure of the verb’s aktionsart.

Keywords: The verb *öt-*, Old Turkish, Middle Turkish, Northwest (Kipchak) group Turkish dialects, connotation, polysemy, aktionsart.

Giriş

Sözcükler, bir dilde var oldukları ilk günden bugüne kadar kimi zaman tek bir anlamı taşıırken kimi zaman yan anlamlar kazanmakta ve bazen de bambaşka anlamlara bürünebilmektedir. Yazıya geçirilen metinler aracılığıyla takip edebildiğimiz sözcüklerdeki bu anlam olaylarının birçok sebebi bulunmaktadır. Ancak öncelikle “anlam”ın ne olduğu konusunu irdelemek gerekmektedir.

Bir sözcüğün anlamından söz edebilmek için öncelikle “kavram”ın ne olduğunu ele almak elzem görünmektedir. Kavram, herhangi bir şeyin kafamızda canlanan silüetine işaret eden bir sözcüktür. Kavram sözcüğü, “Bir şey hakkında zihinde beliren genel düşünce, aynı cinsten bütün şeyleri temsil eden soyut ve genel fikir, mefhum”¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Sözü edilen kavramların da birer anlamı vardır ve aslında anlamın varlığı kavramın varlığına bağlıdır.

Kavram konusundan bahsederken Saussure’ün dil bilimine kazandırdığı gösterge, gösterilen ve gösteren terimlerine değinmek gerekmektedir. Dilde yer alan öğelerin bir nesnenin karşılığı olduğunu söyleyen Saussure, dil göstergesinin bir nesneyle adı birleştirmedini; bir kavramla bir işitim imgesini birleştirdiğini vurgulayarak bu birleşimi “gösterge” olarak adlandırır. Burada kavram ile kastedilen “gösterilen” ve işitim imgesi de “gösteren” terimiyle karşılanmaktadır (çev. Vardar, 1998, s. 108-111).

Anlam ise bir sözcük başta olmak üzere herhangi bir şeyin bize ifade ettiği şeydir. Türkçe Sözlük’te “Bir kelimededen, bir sözden, bir davranış veya olgudan anlaşılan şey, bunların hatırlattığı düşünce veya nesne, mana, meal, fehva, deme, mazmun, medlul, valör”² şeklinde açıklanan anlam, bir sözcükte bazen tek bir kavrama işaret etmeyebilir. Yani bir sözcük, birden çok anlama sahip olabilir.

Aksan, “Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim” adlı eserinin III. cildinde anlambilim konusunu ele alırken burada kavram alanına dikkat çekmektedir. Trier’in “dil alanı” terimiyle karşıladığı kavram alanını sözcüklerin tek tek değil; ilişkili oldukları diğer unsurlarla birlikte ele alındığında anlamlarının ortaya koyulabileceğini söylemektedir. Yazar, “darılmak, küsmek, gücenmek, kırılmak, incinmek, alınmak” gibi sözcüklerin birbiriyle olan bağlantılarına ya da farklılıklarına göre anlamlarının açıklık kazandığına vurgu yapmaktadır (2015, C. III, s. 161-162).

Yukarıda sözü edilen kavram alanını oluşturan ise bazen sözcüğün temel anlamına bağlı olarak bazen de çeşitli sebeplerle temel anlamdan kısmen uzaklaşarak

¹ <https://lugatim.com/s/kavram>

² <https://sozluk.gov.tr/>

kazandığı yeni anlamlardır. Bu nedenle ilk önce sözcüğün anlamı konusuna kısaca yer vermek gerektiği kanaatindeyiz.

Temel anlam, çeşitli dilbilim sözlüklerinde hemen hemen aynı doğrultuda yorumlanmıştır. Vardar, temel anlamı “düzanlam” terimiyle karşılamış ve “1. Bir gösterenin gösterilenini oluşturan kavramın kaplamı, gösterenin belirttiği nesnelere sınıfı. 2. Yananlama karşıt olarak, bir birimin mantıksal, bilişsel, nesnel anlamı.” şeklinde açıklamıştır (2002, s. 85). İmer vd. temel anlamı “düzanlam” sözcüğüyle karşılayarak “Sözcüğün, söz öbeğinin sözlük anlamı birincil anlam. Genellikle sözcüğün dış dünyada gönderimde bulunduğu sözcüğün ilişkisinden ortaya çıkan, konuşurla arasında en fazla ortaklık bulunan anlam; örn. *gül* sözcüğünün düzanlamı katmerli, kokulu, genellikle kırmızı renkli çiçek'tir.” diyerek izah etmiştir (2011, s. 106).

Guiraud, temel anlam ve bağlamsal anlamı birlikte ele almıştır. Yazar, bir adın birçok anlamı olabileceğini söylerken bunların zorunlu anlam olduğunu ve belli bir bağlamda bu anlamlardan yalnızca birinin gerçekleşebileceğine dikkat çekmektedir (çev. Vardar 1999, s. 42).

Bir sözcüğün akla gelen ilk anlamı onun “temel anlamı”dır. “Göz” sözcüğünün temel anlamı bir organ adı olmasıdır. Ancak bu sözcük “çekmecenin gözü” şeklinde kullanıldığında temel anlamıyla kullanılmamaktadır.

Temel anlamdan sonra sözü edilmesi gereken bir diğer anlam ise “yan anlam”dır. Karaağaç yan anlamı “bir varlığı, kendi adıyla değil, neden-sonuç, parça-bütün, benzerlik-aykırılık vb. ilişkilerde bulunduğu komşu bilginin adıyla anmağa denir” şeklinde açıklamaktadır (2013, s. 852). Aksan, yan anlamların dört şekilde ortaya çıktığını düşünmektedir. Bunları, “somuta yeni somut anlamlar eklenmesi, somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi, soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi, soyuta yeni somut anlamlar eklenmesi” olarak sıralamaktadır (2005, s. 60).

Yan anlam, bir sözcüğün temel anlamına bağlı olarak ortaya çıkan yeni anlamlarına işaret eden bir terimdir. Bir sözcüğün yan anlamının, temel anlamından tamamen uzak ve bambaşka anlamları değil; temel anlamla bağlantılı anlamları ifade ettiğini unutmamak gerekmektedir.

Dilde yan anlamların oluşmasını sağlayan bazı anlam olayları bulunmaktadır. Örneğin *benzetme*, bunlardan biridir. Aksan, her dilde anlatımı güçlendirmek için kullanıldığını söylediği benzetmenin bir söz sanatı olduğunu aktarırken bunun “bir nesnenin niteliğini, bir eylemin özelliğini daha iyi anlatabilmek, canlandırabilmek için bir başka nesneden, bir başka eylemden yararlanarak, onu anımsatma yoluyla gerçekleştirdiğini” ifade etmektedir (2005, s. 61).

Benzetme, anlatımı etkili kılmak için anlatılan sözcüğün, olayın, durumun ya da nesnenin niteliklerini başka bir sözcük, olay, durum ya da nesneye ortak özellikleri bakımından yapılan örnek göstermeye işaret etmektedir.

Anlatılmak istenen kavramın o kavram kullanılmadan anlatılması ise “aktarma”dır. Aktarmalar, “ad aktarması” ve “deyim aktarması” olmak üzere iki başlıkta ele alınmaktadır. Vardar’a göre *ad aktarması* “benzetme yapılmaksızın sonucun neden, kapsayanın kapsanan, bütünü parça, genelin özel, somut adın soyut kavram yerine kullanılması yoluyla oluşan değişme türü”dür (2002, s. 85-86). *Deyim aktarması* ise bir sözcüğün benzetme amacıyla başka bir sözcüğün yerine kullanılmasıyla ortaya çıkan bir aktarma türüdür. *Eğretileme* olarak da terimleştirilen *deyim aktarması* “Aralarında eşdeğerlik ilişkisi kurulan anlamlı öğelerden birini, öteki yerine kullanma sonucu oluşan değişme türü.” şeklinde tanımlanmaktadır (İmer vd., 2011, s. 112). Deyim aktarması

yapmanın birçok yolu vardır. Bunlar, “insandan doğaya aktarma, doğadan insana aktarma, doğadaki nesnelere arasında aktarma, somutlaştırma, duyular arasında aktarma”dır (Aksan, 2005, s. 64-68).

Anlam konusunda ele alınması gereken önemli terimlerin başında *çok anlamlılık* yer almaktadır. Bir sözcüğün anlam bakımından birbiriyle ilgisi olan başka kavramlara da işaret etmesi çok anlamlılık olarak tanımlanabilir. “Dictionary of Lexicography”de çok anlamlılık “birden fazla ilgili anlamı olan bir sözcük veya sözcük öbeği” olarak açıklanmaktadır (Hartmann ve James, 2002, s. 110). Anlam belirsizliğiyle birlikte ele alınan *çok anlamlılık*, zaman içinde dil içi ya da dil dışı sebeplerle bir sözcüğün birbiriyle az ya da çok ilgili olan başka kavramları karşılar duruma gelmesidir. Başlangıçta tek kavramı karşılayan sözcük zamanla birden fazla kavramı karşılamaktadır.

Palmer, çok anlamlılığı farklı sözcüklerin farklı anlamları olmasının dışında aynı sözcüğün farklı farklı anlamları olması şeklinde tanımlamaktadır. Yazar, çok anlamlı sözcükler sözlükte tek madde başı olarak yer alırken eş adlı sözcüklerin her bir anlamı için ayrı birer madde başında ele alındığını belirtmektedir (çev. Ertürk, 2020, s. 104, 108).

Aksan, bir sözcüğün bir dilde çok anlamlılık göstermesinin onun kullanımının geniş olduğuna ve uzun bir zamandan beri kullanıldığına işaret ettiğini söylemektedir. Bir dilde çok anlamlı sözcüklerin sayısının fazla olması ise o dilin aynı zamanda ne kadar eski olduğunu kanıtlamaktadır (2019, s. 34).

Bir sözcüğün çok anlamlı olmasını sağlayan pek çok sebep bulunmaktadır. Yukarıda da sözü edildiği gibi sözcüğün çeşitli şekillerde yan anlamlar kazanması onun çok anlamı olmasını sağlamaktadır. Ancak tür bakımından fiil olan sözcüklerde fiilin kılınışının da onun çok anlamlı olmasında bir etken olduğunu unutmamak gerekmektedir. Zira kılınış, fiilin anlamının nasıl bir süreç ifade ettiğini göstermektedir.

Dilaçar, kılınış terimini “kipin anlattığı öznel (indî) düşünceyle karışmadan, fiil sürecinin, yani eylemin ve oluşun nesnel (afakî) olarak nasıl geliştiğini, yapıldığını, tarzını anlatan bir gramatikal ulam”³ olarak tanımlamaktadır (1971, s. 110). Kılınışı bir süreç olarak değerlendiren yazar, başka bir yazısında bu süreçleri de “başlama, süre, bitirme, yineleme vb.” şeklinde sınıflandırmıştır (1974, s. 161).

Yukarıda açıklanan anlam ile ilgili terimlere baktığımızda bir sözcüğün anlamında zaman içerisinde çeşitli değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Bu değişikliklerin boyutuna göre de anlamın niteliğinin değiştiğini söylemek mümkündür. Dilin canlı bir varlık olduğunu kanıtlayan bu değişimler aynı zamanda dilin gelişimini de sağlayan etkenler arasındadır.

İnceleme⁴

Etimolojik Sözlüklere ve Dönem Sözlüklerine Göre Öt- Fiili

Öt- fiilinin temel çağrışımı bir şeyin içinden veya üzerinden hareket etmeyi ifade etmektedir. Hem geçişli hem de geçişsiz olarak kullanılan fiil geçişsizken neredeyse her zaman özne olarak bir tür “zaman” anlamı taşımaktadır. Geçişliyse, çok ince anlam farklarıyla birkaç durumu yönetebilir. Belirtme hâli ekiyle genellikle “geçmek”

³ Yazarın kılınış ile ilgili süreçleri gösterdiği detaylı sınıflandırma için bakınız Dilâçar, A. (1989). Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi, TDAY Belleten-1971. s. 110.

⁴ Bu yazının sınırları içinde yalnızca “geçmek” anlamını taşıyan *öt-* fiili üzerinde durulmaktadır. *Öt-* fiilinin eş seslisi olan ve “kuş ve böcekler gibi hayvanlar için ses çıkarmak” anlamını taşıyan *öt-* fiili çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu anlamı taşıyan *öt-* fiili için bakınız Uçar, E. (2018). Eski Türkçe Et- ve Öt- Fiilleri Üzerine, *Journal of Old Turkic Studies*, 2/2, s. 79-97.

anlamında; bir nehri geçmek, hareketin bitmesi yerine “geçilmesi” anlamlarıyla kullanılır. Yönelme hâli ekiyle “(bir şeyin) içine girmek” anlamına gelir. Ayrılma (ve / ya da bulunma) hâli ekiyle “(bir şeyin) içinden geçmek ve diğer taraftan çıkmak” anlamındadır. Fiilin çeşitli mecazi anlamları bulunmaktadır: “Yok saymak, affetmek (günahlar gibi ayrılma hâli ile)”, “bırakmak, vazgeçmek (bir şeyi)” ve eğer geçişsizse “(bağırsaklar için) temizlenmek”, “(mallar için) rahatça hareket etmek, kolayca pazarlanabilmek” (Clouston, 1972, s. 39).

DTS’de fiilin anlamı “geç- (bir şeyi, yanından, -dan)” şeklinde verilmiştir. Öt-fiilinin ayrıca toplu-fiiliyle ikilemeli kullanımının da “geç-, dol-” anlamına sahip olduğu aktarılmaktadır (Nadyelyayev vd., 1969, s. 391).

Räsänen, sözcüğün Uygurca, Orta Türkçe, Çağatayca ve Yakutçada “geçmek, göçmek, geçip gitmek” anlamlarında kullanıldığını aktarmaktadır (1969, s. 376).

Öt-fiilinin Altay dillerinden Tunguzcada *(x)utur-, Moğolcada *oçi-, Japoncada *ütü-r- ve Korecede *ti- şeklinde seslik değişimlerle bulunduğu görülmektedir. Fiil, Altay dillerinde de “hareket etmek, yer değiştirmek” anlamında kullanılmaktadır (Starostin vd., 2003, s. 1066).

Wilkens’in sözlüğünde öt-fiilinin anlamı “girmek, geçmek, nüfuz etmek, sızmak, akmak, vâkıf olmak, (bir şey) hakkında iyi bilgisi olmak” şeklinde sıralanmaktadır (2021, s. 542-543). Karahanlı Türkçesi sözlüğünde “geçmek, delmek, elden çıkmak, yitmek” (Ünlü, 2012, s. 621) anlamında Harezmi-Altınordu Türkçesi sözlüğünde sözcük, “geçmek, aşmak, sürümlü kılmak” anlamlarıyla verilmiştir (Ünlü, 2012, s. 464). Kıpçak Türkçesi sözlüğünde öt-fiilinin konumuzla ilgili anlamları “geçmek, delmek, nüfuz etmek; affetmek, bağışlamak” şeklindedir (Toparlı vd. 2007, s. 212). Çağatay Türkçesi sözlüğünde ise “feragat edip vazgeçmek, geçmek, affetmek, aşınmak” (Ünlü, 2013, s. 879) anlamlarıyla bulunduğu görülmektedir.

Öt-fiili Kuzeybatı (Kıpçak) Grubu Türk lehçelerinin hepsinde çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Fiil, bazı lehçelerde seslik değişimle üt- şeklinde geçmektedir. Bu lehçelerden Kırım Tatar Türkçesinde, Refik Muzafarov ve Nüzhet Muzafarov tarafından hazırlanan “Kırım Tatar Türkçesi Türkiye Türkçesi Rusça Sözlük”te öt-fiilinin “geçmek” anlamı yer almamaktadır. Seyran Üseyinov’un hazırladığı “Qırımtatarca-Rusça-Ukraince Luğat”ta ise öt-fiilinin “geçmek” anlamı verilmiş ancak “diyalekt” olarak not düşülmüştür (2008, s. 425).

Sözcüğün hem Eski ve Orta Türkçede hem de Kuzeybatı (Kıpçak) grubu Türk lehçelerinde “geçmek” temel anlamının dışında bu anlamla bağlantılı olan başka anlamları yani temel anlama bağlı yan anlamları da edinerek çok anlamlı bir yapıya büründüğünü söylemek mümkündür.

Öt-fiilinin içinde bulunduğu cümledeki bağlama göre ifade ettiği süreçler yani fiilin kılınışı temel anlamla ilişkili yeni anlamlar edinmesini sağlamıştır. Her bir örnekteki kılınışın başlama, bitme, yineleme gibi kılınışları ifade etmesi onun çok anlamlı olmasını sağlamaktadır. Fiilin zaman bakımından taşıdığı niteliğe binaen işaret ettiği anlamlar öt-fiilinin çok anlamlı yapısını ortaya koymamızı sağlayan bir anahtar konumundadır. Fiilin hareket noktasının başlama mı bitirme mi devam etme mi yoksa tekrar etme mi olduğu konusu yani kılınışı bu anlam çerçevesini ortaya koymaktadır.

Bu doğrultuda öt-fiilinin Eski ve Orta Türkçe dönemi ile Kuzeybatı (Kıpçak) grubu Türk lehçelerinde taşıdığı anlamları örnekler üzerinden ele almak yerinde olacaktır.

Eski ve Orta Türkçe ile Kuzeybatı (Kıpçak) Grubu Türk Lehçelerinde Tespit Edilen Ortak Anlamlar

“Geçmek” Anlamı

“Hüen-Tsang Biyografisi”nde yer alan “... nemen *ötgeymü* men (nasıl *geçeceğim?*)” (Clauson, 1972, s. 39) cümlesinde *öt-* fiili “geçmek” anlamında kullanılmıştır. Bu örnekte fiilin temel anlamı taşıdığı görülmektedir.

DLT’de “alp erenni üdürdüm / boynın anıñ kağırdım / altun kümüş yüdürdüm / süsi kalın ki.m *öte.r* [Düşman askerini dağıttım. Kavmin koçunun (reisinin) boynunu büktüm. Onun hazinesinde bulunan altın ve gümüşü aldım. Askerin kalabalık oluşundan neredeyse *geçemeyecektim*]” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 159) dörtlüğü içinde geçen *öt-* fiili, temel anlamı olan “bir yeri geçmek” anlamıyla bulunmaktadır.

Kaşgarlı bir fiili açıklarken kökeninin nereden geldiğiyle ilgili bilgileri aktardığı bölümde *öt-* fiilinden faydalanmıştır. DLT’deki cümle “teri *ötti* (ter ciltten *geçti*)” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 327) şeklindedir. Bu örnekte fiil, temel anlamıyla “geçmek” olarak kullanılmıştır.

Sözcük “Kutadgu Bilig”de “yana çem’-u tefrik mışahatka *öt* / yiti kat feleşni yatur yamça tut [Sonra cemi (toplama) tefrik (ayırma) ve mesahaya (ölçme) *geç*; yedi kat feleşni bir çöp parçasıymış gibi avucunda tut]” (Arat, 2008, s. 754-755) dizelerinde de bulunmaktadır. Fiilin verilen örnekte temel anlamı olan “geçmek” anlamını karşıladığını söylemek mümkündür.

“... İbrâhîm birle Lût yol saqçılarında *öttiler*, keçerde sordılar; kimler-siz?” (Ata, 1997, s. 60) cümlesi ise “Kıyasü’l-Enbiya”da tespit edilmiştir. Cümle, “İbrahim ile Lut yol gözcülerinden *geçtiler* ve geçerken sordular: Kimsiniz?” demektir. *Öt-* fiilinin bu örnekte “(muhafızları) aşmak, engel geçmek” anlamına gelecek şekilde “geçmek” temel anlamını korumaktadır.

“Andın soñgra mütelâhime turur, itine öküşrek *öter*” (Toparlı, 1992, s. 450) cümlesi ise “İrşâdü’l-Mülûk ve’s-Selâfin”de yer alır ve “ondan sonra başın yarığı durur, düzenlenerek daha çok *geçer*” şeklinde anlamlandırılabilir. Bu cümlede de *öt-* fiilinin temel anlamıyla kullanıldığı görülmektedir.

“yıkıti cân birle tenimni tîr-i bārān-ı firāk / veh ki kat kat yirdin *ötti* ol yağınınñ ötküni” (Yıldırım, 2021, s. 254) dizeleri “Hüseyin Baykara Divanı”nda tespit edilmiştir ve “can ile tenimi ayrılık yağmurunun oku yıkıti, yazık ki o yağmurun geçen damlaları kat kat yerden *geçti*” şeklinde anlamlandırılabilir. Burada yine fiilin temel anlamda kullanılarak “geçmek” şeklinde anlamlandırıldığı söylenebilir.

Öt- fiilinin “geçmek” anlamı için Kuzeybatı (Kıpçak) grubu Türk lehçelerinden Başkurt Türkçesinde “geçmek, gitmek, yol almak” (BTH-II, 1993, s. 502; Özşahin, 2017, s. 675), Karaçay-Malkar Türkçesinde “geçmek, öne geçmek” (Tavkul, 2020, s. 289), Karakalpak Türkçesinde “bir yerden ikinci bir yere geçmek, geçip gitmek” (Uygur, 2019, s. 444), Karay Türkçesinde “geçmek” (Aqtaş ve Jankoswki, 2020, s. 327), Kazak Türkçesinde “bir taraftan başka tarafa gitmek, diğer tarafa geçmek” (QÄTS-XII, 2011, s. 236), Kırgız Türkçesinde “geçmek, bir yerden başka bir yere gitmek” (KTS, 2017, s. 1707), Kumuk Türkçesinde “bir şeyi; bir şeyin üzerinden, içinden, arasından, bir ucundan öbür ucuna geçmek; (aşmak, geride bırakmak)” (Pekacar, 2011, s. 225) ve Tatar Türkçesinde “birinin veya bir şeyin yanından geçmek” (TTAS-III, 1981, s. 738; Öner, 2015, s. 533) anlamları verilmiştir. Ayrıca *öt-* fiili verilen lehçeler arasında Başkurt ve Tatar Türkçesinde seslik değişimle *üt-* şeklindedir.

“Kölden jüzip *ötsey* de,/ Köñil şöli qanbaydı.” Q. Mırzaliyev, Mänği maydan (QÄTS-XII, 2011, s. 236). (Gölden yüzüp *geçsen* de,/ Gönül çölü kanmaz.) (Kazak Türkçesi)

“Uramda ni tiklëm keşê! Artqa la üteler, alğa la *üteler*. Qızıv za *üteler*, aqrın da *üteler*.” (Sokakta ne kadar çok insan! Geriye de gidiyorlar öne de *geçiyorlar*. Hızlı da *geçiyorlar* yavaş da *geçiyorlar*.) S. Agış (BTH-II, 1993, s. 502) (Başkurt Türkçesi)

“Yaki puldar arbakeşmisen/Mıñ jolavşı *ötken* kasınan?” (Veya kiralık arabacı mısın/Binlerce yolcu *gelip geçen* önünden?) (Patiyma Mırzabaeva, Karakalpakstanın Topırağın Körmegen Karakalpaklarğa, TDTEA) (Karakalpak Türkçesi)

Öt- fiilinin Kuzeybatı (Kıpçak) grubu Türk lehçelerinde temel anlamı olan “geçmek” ile kullanıldığı örneklerden bazıları yukarıda verilmiştir. Fiil, bu örneklerde “bir yerden başka bir yere gitmek” anlamını taşıyacak şekilde kullanılmıştır.

“Delmek” Anlamı

“... ol süvri sışlar öza tüşärlär. bütün ätüzlärinä arquru turqaru *ötüp* önär [o sivri şişler üzerine düşerler. (Bunlar) bütün vücutlarını bir yandan bir yana *delip* çıkarlar]” (Bang ve Rahmeti, 1934, s. 257). “Türlü Cehennemler Üzerine Uygurca Parçalar”dan alınan bu örnekte zarf-fiil ekiyle kullanılan *öt-* fiilinin “delmek” anlamını taşıdığı görülmektedir. Fiil, “geçmek” temel anlamıyla bağlantılı olarak “vücudun bir noktasından delik açarak girip geçmek” anlamını üstlenmiş ve yan anlam kazanmıştır.

“ok keyikten *ötti* (ok geyik ve benzerini *delip geçti*)” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 88) şeklinde DLT’de yer alan cümledeki *öt-* fiili “bir şeyi delip geçmek” anlamındadır. Bu durum, sözcüğün temel anlamıyla bağlantılı olarak soyut anlamdan somuta geçişle yan anlama sahip olmuştur.

“... ol taşlar kuvvatlanur erdi ve kayu taş bularıñ başına tegse bulardın asra öter erdi. Eger eyegüsine tegse takı bir eyegüsine *öter erdi*” (Usta, 2011, s. 278) cümlesi “Orta Asya Kur’an Tefsiri”nde yer almaktadır. Ayet, o taşlar güçlenirdi “ve başlarına bir taş düşse, onları geçer aşağıya inerdi eğer bir taş onun kaburgasına rast gelse, öbür kaburgasına *geçer idi*” (Borovkov, 2002, s. 58/119) şeklinde anlamlandırılmıştır. Bu örnekte, taşlar kaburgada delik açıp onun içine ulaşmakta ve *öt-* fiili “delip geçmek” anlamını taşımaktadır. Fiil, somut bir anlama işaret etmektedir.

“Şiban Han Dîvânı”nda yer alan “Kaş yası bile hūblar gamze oқıdın atsa / Cān cevşenidin *öter* oқları Semerkandnıñ” (Karasoy, 1998, s. 167) dizeleri “kaş yayıyla güzeller gamze okunu atsa can zırhından Semerkand’ın okları *geçer*” şeklinde aktarılabilmektedir. Öt- fiilinin burada “delip geçmek” anlamını taşıdığı görülmektedir. Fiilde yine yan anlam bulunmaktadır.

Öt- fiilinin “delmek” anlamı için Başkurt Türkçesinde “iyice kesmek ya da delmek, deşmek” (Özşahin, 2017, s. 675), Karaçay-Malkar Türkçesinde “bir yandan girip diğer yandan çıkmak” (QMOS, 1989, s. 281), Kazak Türkçesinde “bir şeyin içinden geçmek” (QÄTS-XII, 2011, s. 236), Kırgız Türkçesinde “delmek, yarmak” (KTS, 2017, s. 1707) ve Kumuk Türkçesinde “delmek, deşmek, delik açmak (bir yandan öbür yana) delip geçmek” (Pekacar, 2011, s. 225) anlamları verilmiştir.

“Kılıç kespeyt, nayza *ötpöyt*.” (Kılıç kesmez, mızrak *delmez*.) (KTS, 2017, s. 1707) (Kırgız Türkçesi)

“Kük gümbezin tişip bizniñ uklar *ütti*.” (Oklarımız, gök kubbeyi delerek *geçti*.) (Züflet, Süyimbikenin Huşlaşu Dugası, TDTEA) (Tatar Türkçesi)

“Ultanğa qağatın ağaş şegeniñ uzındıǵı etikke töseletin ultan men sızat bılǵarınıñ qalıñdıǵınan *ötip*, etiktiñ ultaraqşasın qamtiytın boluwı kerek.” S. Qasimanov, Qaz. qolöneri (QÄTS-XII, 2011, s. 236). (Tabanına çakılan ağaş çivinin uzunluğunun çizmeye döşenen taban ile derinin kalınlığından *geçip* çizmenin keçesine ulaşması gerekir.) (Kazak Türkçesi)

Eski ve Orta Türkçe ile Kuzeybatı (Kıpçak) grubu Türk lehçelerinde “delip geçmek” anlamındaki örneklerde fiilin soyut anlamdan somut anlama geçerek bir yan anlam edinmesi söz konusudur. Kılınış bakımından bu anlamdaki fiillerde bitirme anlamı bulunmaktadır. Çünkü bir cisim bir noktadan geçerek deldiği noktada bitmektedir. Böylelikle fiil bir sonlanma anlamına işaret etmektedir.

“İshal Olmak” Anlamı

“... qışamuq önüp, qarini *ödmäsär*, ingäk yayın särid[ip] ang-a birgü ol, *ödür* (Rachmati-Eberhard, 1936, s. 33). [Ağrı yatıştırılır. Kızamıkçık çıktığı ve bağırsakları *temizlenmediği* zaman, inek yağını eritip (içmek için) vermek lâzımdır. Bağırsakları *temizlenecektir*.] Öt-fiilinin bu cümlede “ödmäsär” ve “ödär” şekillerinde geçtiği görülmektedir. Bu fiil TT VII'nin dizininde “ishal olmak” anlamıyla verilmektedir. Clauson'un da işaret ettiği “bağırsaklar için temizlenmek” anlamıyla örtüşen sözcükte “geçmek” temel anlamı her şeyin geçmesi için kullanılıyorken “ishal olmak” anlamında “besinlerin bağırsaktan hızlı geçmesi, atılması” şeklinde bir yan anlam kazanmıştır.

“... qarini *ödmöz* isig-lig-kä yaraşur (Rachmati, 1932, s. 10) [*bağırsakların temizlenmemesine* (kabızlık) ve ateşe iyi gelecektir] cümlesinde de sözcüğün bir önceki örnekteki gibi “bağırsaklar için temizlenmek” anlamıyla kullanıldığı görülmektedir.

DLT'den tespit edilen bir cümlede de *öt-* fiili “karı.n *ötti* [mide boşaldı ve yürüdü (*ishal oldu*)]” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 88) şeklinde bulunmaktadır. Bu örnekte *öt-* fiili yine “bağırsaktan geçmek” yan anlamını üstlenmiştir.

Karakalpak Türkçesinde de fiilin *işi öt-* “içi ağrımak, ishal olmak” (Uygur, 2019, s. 444) kullanımı yer almaktadır.

Verilen örneklerde “ishal olmak” anlamına gelen *öt-* fiilinin kılınışı zaman olarak yineleme ifade etmektedir. Çünkü “ishal olmak” bağırsaktan yinelenen bir şekilde besinlerin geçerek atılmasını anlatmaktadır.

“Nüfuz Etmek/Etkilemek” Anlamı

“(yaşlıları sever, bilgeleri bilir) ... takı artukrak biligleri *ötmış*(?) ol (ve onların üstün bilgeliğine *nüfuz etmiştir*)” (Clauson, 1972, s. 39) cümlesinde *öt-* fiili “nüfuz etmek” anlamını üstlenmektedir. Örnekte sözcüğün “geçmek” olan temel anlamına “içine girmek, nüfuz etmek, etkilemek” şeklinde yeni soyut anlamlar eklendiğini söylemek mümkündür.

“Altun Yaruk”tan tespit edilen “... bilig edremleri üze *ötmış* topulmış (Kaya, 1994, s. 85) (bilgileri, erdemleri üzerine *nüfuz etmiş*)” cümlesinde “topul-” fiiliyle ikilemeli olarak kullanılan “öt- topul-” yapısı “nüfuz etmek” anlamında kullanılmıştır. Sözcüğün “bir şeyin içine geçmek suretiyle onu etkilemek” şeklinde bir anlama sahip olduğu görülmektedir.

“tamga suwı taşra çıkıp tągıg *öte.r* / artuçları tegre önüp tizgin yete.r (Bu su kolu dağa *nüfuz eder*. Ardıçlar da sanki at dizgini gibi sıra sıra etrafında bitmişler)” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 184) dizelerinde geçen DLT'deki *öt-* fiili “nüfuz etmek” anlamında kullanılmıştır.

“...yigit ol vaqt uyandı kim küneş issi si arkasına **ötti** başın köterip” (Karamanlıoğlu, 1989, s. 102) cümlesi “Gülistan Tercümesi”nde yer almaktadır. Cümleyi “Genç o zaman uyandı, güneşin sıcaklığı arkasına **geçti** başını kaldırıp” şeklinde aktarmak mümkündür. *Öt-* fiilinin burada “etkilemek, işlemek” anlamlarına gelecek şekilde bir yan anlamla kullanıldığı görülmektedir.

Bu anlamda *öt-* fiili için Karaçay-Malkar Türkçesinde “nüfuz etmek”, Kırgız Türkçesinde “*meç.* geçmek, işlemek, tesir etmek” (KTS, 2017, s. 1707), Kumuk Türkçesinde “içine geçmek, işlemek, içine nüfuz etmek (soğuk hak.)” (Pekacar, 2011, s. 225) ve Tatar Türkçesinde “tesir etmek, etkilemek” (TTAS-III, 1981, s. 739) anlamları verilmiştir. Karakalpak Türkçesindeyse *näzeri öt-* “nazarı tesir etmek”, *näzeri ötpе-* “nazarı tesir etmemek” (Uygur, 2019, s. 445) örnekleri yer alır.

“Ol sebebden Umarga entda bir kere sağışlı karadı, ciberedi da, suvuk **ötüb**, avrub kalırğa bollukdu; cibermedyi da, Üsüp, aç bolub, incillikdi.” (Mingi Tav, S. 2, s. 103) (Bu yüzden Umar’a bir daha düşünceli baktı, gönderse soğuk **alıp** hasta olacak, göndermese Üsüp aç kalıp eziyet çekecek.) (Karaçay-Malkar Türkçesi)

“Suwuq barı da qarqarama **öte**. (Soğuk bütün vücuduma **işliyor**.)” (Pekacar, 2011, s. 225) (Kumuk Türkçesi)

“Suuk sööktön **öttü**. ML (Soğuk kemiğe **işledi**.)” (KTS, 2017, s. 1707) (Kırgız Türkçesi)

Öt- fiilinin “nüfuz etmek/etkilemek” anlamıyla kullanıldığı örneklerde bir soyut anlam kazanma söz konusudur. Fiil, bu örneklerde oluş zamanı bakımından bitirme anlamı taşımaktadır.

“Zaman için Geçmek” Anlamı

“Kutadgu Bilig”de yer alan “üzünġni yol **ötgen** saġın ay ġadaş / sevinġ ġılma artuġ yazuġ tutma ġaş (Ey kardeş, kendini bu yolu **geçmiş** bil; bu dünyada fazla sevinip gülme)” (Arat, 2008, s. 1012-1013) dizelerinde geçen ve sıfat-fiil ekiyle kullanılan *öt-* fiilinin temel anlamıyla ilgili olarak “zamanın akıp gitmesi” şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Doġu Türkçesi özellikleri taşıyan “Gülistan Tercümesi”nde “Nüşirevänniġ atı tirig ġaldı ġayr üçün / neġe zaman ki **ötti** Anüşirvân ġanı (Nuşirevan’ın adı canlı kaldı ġayrından nice zaman ki **geçti** o Nuşirevan hani)” (Ergene, 2017, s. 277, 401) dizelerinde geçen *öt-* fiilinin “geçmek” temel anlamının soyut anlam edinerek “zamanın geçmesi” şeklinde bir yan anlam kazandığı söylenebilir.

Fiilin, Kuzeybatı (Kıpçak) grubu Türk lehçelerinden Başkurt Türkçesinde “geride kalmak, geçmek (vakit)” (BTH-II, 1993, s. 502), Karaçay-Malkar Türkçesinde “zaman geçmek”, Karakalpak Türkçesinde “zaman geçmek”, Kırgız Türkçesinde “geçmek, zamanı aşmak, geride bırakmak” (KTS, 2017, s. 1707), Kumuk Türkçesinde “geçmek, dolmak, geride kalmak, çıkmak (zaman, süre, mevsim hak.)” (Pekacar, 2011, s. 225), Nogay Türkçesinde “geçmek” (Kalmıkova, 1963, s. 264) ve Tatar Türkçesinde “geride kalmak, geçmek (vakit)” (TTAS-III, 1981, s. 739) anlamları tespit edilmiştir.

“Alay bla oneki cıl **ötüb**, 1941-ġi cılnı Nikkol (iyun) ayı cetgen edi. (Mingi Tav, S. 1, s. 101) (Böylece on iki yıl **geçip** 1941 yılının Haziran ayı gelmişti.)” (Karaçay-Malkar Türkçesi)

“Yalgışkan iken, ozak ta **ütmedi**, it abzarındaġı öġ sarıknı buvıp taşladı. (Yanılmış, ġok **geçmedi**, köpek aġıldaki üç koyunu boġdu.)” (Nebire Gıymetdinova, Songı Oġraşu, TDTEA) (Tatar Türkçesi)

“Küp te *ütmeý*, hıv qarağan bulıp qaynay başlanı, tiy. Ozaq vaqıt *ütmeně*, hıvzan ёtter že sıqtılar, ösevlep şatlanışıp qayıp kitteler, tiy. (Çok *geçmeden* su kararıp fokurdamaya başladı. Çok *sürmedi* sudan köpekler de çıktı, üçü birlikte sevinçle dönüp gittiler.)” *Masal* (Özşahin, 2017, s. 675) (Başkurt Türkçesi)

Öt- fiili “zamanın geçmesi” anlamındaki örneklerde soyut bir yan anlam taşımakla beraber kılınış açısından ise bitirme ifadesi üstlenmiştir. Çünkü akıp giden zaman bir yerde biterek sonlanmıştır.

“Bitmek/Sona Ermek” Anlamı

“... q[an] *ödüp* ädgü bolur” (Rachmati, 1930, s. 14) (kanama *durur* ve iyileşir)” cümlesinde *öt-* fiili “durmak, dinmek, kesilmek, bitmek” anlamlarına gelecek şekilde kullanılmıştır. Tıpla ilgili bir Eski Uygur Türkçesi metninden alınan bu örnekte de sözcüğün “bitmek” anlamında bir yan anlam kazandığı görülmektedir.

“... katıg yumşandım imdi qalyeler yép saqınma kim maña *ötkey* bular tép” (Demirci ve Karşlı, 2014, s. 446) cümlesi “katı olanı yumuşattım, şimdi yemekleri yiyelim, düşünme bunlar *geçecek* dedi” şeklinde anlamlandırılabilir. “Hüsrev ü Şirin” de geçen bu cümledeki *öt-* fiili düşünülen şeyin bitip sonlanacağı söylenmektedir.

Sözcüğün, Kazak Türkçesinde “(mecaz) bitmek, tükenmek, azalmak” (QÄTS-XII, 2011, s. 236) ve Kırgız Türkçesinde “geçmek, bitmek, sona ermek” (KTS, 2017, s. 1708) anlamları verilmiştir.

“Bul kündör da *ötöt*, kabatır bolbo.” (Bu günler de *geçer*, merak etme.) (KTS, 2017, s. 1708) (Kırgız Türkçesi)

“Qasınan qoñsı ketpegen/Özinen baylıq *ötpegen.*” (QÄTS-XII, 2011, s. 236) (Yanıdan komşu gitmeyen, zenginliği *bitmeyen.*) (Kazak Türkçesi)

Örneklere fiil “geçmek” anlamının soyut anlama geçmesiyle “bir şeyin geçip giderek son bulması” olarak yan anlam kazanmıştır ve fiilin oluş zamanı bakımından da bitirme anlamı taşımaktadır.

“Dünyadan Geçip Gitmek/Öbür Dünyaya Göçmek” Anlamı

“Kıyasü'l-Enbiya”da yer alan “... Yüsuf ma dünyādın *ötti* telim yıllar keçti edgü atı qaldı” (Ata, 1997, s. 114) cümlesi “Yusuf da dünyada *yaşadı*, çok yıllar geçti, iyi adı kaldı” anlamına gelmektedir. Buradaki *öt-* fiili geçmek temel anlamıyla bağlantılı olarak “dünyadan geçip gitmek, ömür sürmek, yaşamak” anlamlarıyla kullanılarak yan anlam kazanmıştır.

“... Ay besā imdi biliñg uşbu zaman / Ser-güzeştım ayğalı yoq ser-be-ser / Pır Hāfız *ötti* bu dünyādın / Ay dirğa qalmadı ehl-i hüner” (Karasoy, 1998, s. 125) dizeleri “Şiban Han Dîvânı”nda geçmektedir. Bu dizeleri “İyice bilin ki bu zaman / Maceramı büsbütün söyleyesim yok / Pır Hafız *geçti* bu dünyadan / Yazık hüner sahibi kimse kalmadı” şeklinde aktarmak mümkündür. Burada kullanılan *öt-* fiili “öbür dünyaya göçmek, ölmek” anlamlarında kullanılmıştır. Sözcüğün somut olan anlamı soyut anlama evrilmiştir.

“Karışık Dilli Kur’an Tefsiri”nde geçen “... ey ādem ve perī ey cin fā’ifesi ve ādem fā’ifesi eger küçüniz yitse ve *ötmekke* ve çıqmaqğa köklerniñ eñrafında ve yirlerniñ eñrafındın *ötüp* ölümdin kaçmaqğa ve pes *ötügiz ötmessiz* meger allāh birgen kuvvet birle *ötersiz*” (Nalbant, 2009, s. 143) ayeti Diyanet tefsirinde “[Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin sınırlarını *aşıp* öteye *geçebilirsiniz* haydi *geçin!* Ama (tarafımızdan verilmiş) bir güç olmadıkça

geçemezsiniz.]⁵ şeklinde açıklanmaktadır. Bu örnekte *öt-* fiili “öbür dünyaya geçmek” şeklinde “ölmek” anlamına gelmektedir.

Fiilin, Kazak Türkçesinde “(mecaz) vefat etmek, ölmek” (KT-TTS, 2003, s. 433; QÄTS-XII, 2011, s. 236), Kırgız Türkçesinde “*meç.* vefat etmek, hayattan göçüp gitmek (KTS, 2017, s. 1707) ve Tatar Türkçesinde “ölmek” (TTAS-III, 1981, s. 739) anlamları verilmiştir.

“Toktogul *öttü* el kaldı.” AA1 (Toktogul hayattan *göçüp gitti*, halk kaldı.) (KTS, 2017, s. 1707) (Kırgız Türkçesi)

“Ol *öterden* on bes minut burın, qolın şoşaytıp, balasın qasına şacırap ap, sıbırladı.” Z. Şaşkin, Senim (QÄTS-XII, 2011, s. 236). (O *ölmeden* on beş dakika önce, elini sallayarak çocuğunu karşısına çağırdı ve fısıldadı.) (Kazak Türkçesi)

Öt- fiili, “dünyadan geçip gitmek/öbür dünyaya geçmek” anlamındaki örneklerde, soyut anlam kazanmıştır. Buradaki kılınış, bitirme anlamını taşımaktadır. Çünkü “ölmek” bir sonlanmaya, bitişe işaret etmektedir.

“Fayda Etmek/İşe Yaramak” Anlamı

“Nehcü’l-Ferâdis”te yer alan “...Hêç kimerse anı qoparmaqqa küçi yetmedi. Balta taqı *ötmedi erse*, barduq, Peyğambar ‘as’qa haber bêrdük” (Eckmann vd., 2014, s. 22) cümlesi “... çıkarmaya hiç kimsenin gücü yetmedi. Balyoz da *fayda etmeyince* gidip durumu Hz. Peygamber’e (sav) ilettik” (Aktan, 2017, s. 42) şeklinde aktarılmıştır. *Öt-* fiili geçmek temel anlamıyla bağlantılı olarak soyut bir anlam kazanmıştır.

“...êki türlü kişige hüküm *ötmez* añar hanlar ma bilse hüküm êtmez” (Demirci-Karslı, 2014, s. 446) cümlesi “iki türlü kişiye hüküm *etki etmez*, onu hanlar da bilse egemenliği altına alamaz” şeklinde aktarılabilir. “Hüsrev ü Şirin”den alınan örnekteki *öt-* fiilinin “etki etmek, işe yaramak” anlamlarına gelecek şekilde temel anlamı olan geçmek ile ilişkili olarak kullanılması suretiyle yan anlam kazandığı tespit edilmiştir.

“kavlini özi tutmasa ‘âlim / *ötmes* ol va‘zı özgege sâlim (bilgin kendi sözünü getirmezse yerine eksiksiz *işleyemez* o öğüt kimselere)” (Ergene, 2017, s. 315, 439) dizelerinde geçen Doğu Türkçesi özelliği taşıyan “Gülistan Tercümesi”ndeki *öt-* fiilinin “etki etmek, fayda etmek” anlamını verdiği söylenebilir. Sözcüğün temel anlamıyla bağlantılı olarak yeni bir anlam kazandığı görülmektedir.

Kuzeybatı (Kıpçak) grubu Türk lehçelerinden Karaçay-Malkar Türkçesinde fiilin “etki etmek” (QMOS, 1989, s. 281) anlamı verilmektedir.

“Anña söz *ötmeydi.*” (QMOS, 1989, s. 281) (Ona söz *geçmez.*) (Karaçay-Malkar Türkçesi)

Bu başlıktaki örneklerde *öt-* fiilinin bir şeyin fayda edip karşı tarafa iletilmesi yahut faydasının olup karşı tarafa geçmesi anlamı bulunmaktadır. Fiil, kılınış bakımından yine bir bitme, sonlanma ifade etmektedir.

“Hatırı Sayılmak” Anlamı

“Hüsrev ü Şirin”de “...telim yalbardı hîç *ötmedi* sözi özinge öfke kıldı köydi özi” cümlesinde ise “çok yalvardı, hiç *sözü geçmedi* kendine, öfkeleni, kendi yandı” (Demirci-Karslı, 2014, s. 446) olarak aktarılan cümlede fiil, “sözü geçmek” şeklinde yan anlam kazanmıştır.

⁵ <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Rahm%C3%A2n-suresi/4934/33-36-ayet-tefsiri>

Kırgız Türkçesinde fiilin “sözü geçmek, otoritesi kabul edilmek” (KTS, 2017, s. 1707) anlamı verilmiştir.

“Elge kadırı *ötkön cigit*. (Otoritesi halk tarafından *kabul edilen* delikanlı.)” (KTS, 2017, s. 1707) (Kırgız Türkçesi)

Verilen örneklerde *öt-* fiili soyut bir yan anlama sahip olmuştur. Fiilin oluş zamanına baktığımızda ise kişinin konuştuğu sözün karşı tarafa iletilmesi suretiyle sonlandığı görülmektedir. Bu nedenle de fiilde bir bitirme ifadesi bulunmaktadır.

“Affetmek” Anlamı

“İrşâdü’l-Mülûk ve’s-Selâtin”de geçen “İy Teñgri azuqlandurgıl meni taqvâñgı taqı *ötkil* benim yazuqumı” (Toparlı, 1992, s. 332) cümlesi “Ey Tanrı’m bana rızık ve takva ver, benim günahlarımı *affet*” olarak aktarılabilmektedir. *Öt-* fiili burada “affetmek” anlamıyla kullanılarak temek anlamın soyut anlama evrilmesiyle yan anlam üstlenmiştir.

Kuzeybatı (Kıpçak) grubu Türk lehçelerinden Karakalpak Türkçesinde de fiilin “affetmek, suçunu/günahını bağışlamak” (Uygur, 2019, s. 444) anlamı bulunmaktadır.

“Affetmek” anlamındaki *öt-* fiilinde kılınış bakımından günahın affedilerek geçip gitmesi şeklinde fiilin bitirme, sonlanma anlamı taşıdığı görülmektedir.

Eski ve Orta Türkçede Tespit Edilen Anlamlar⁶

“Haber için Gelmek/Ulaşmak” Anlamı

“... sav söz *ötmeyükçe* (herhangi bir *haber gelmediği* için)” (Clauson, 1972, s. 39) cümlesinde sözcüğün “haber için gelmek, ulaşmak” anlamlarına gelecek şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. *Öt-* fiilinin bu cümledeki anlamına baktığımızda sözcük, somut anlamdan soyut anlama geçerek yan anlam kazanmıştır.

“Haber için gelmek/ulaşmak” anlamındaki *öt-* fiilinin zaman açısından bitirme ifade ettiği söylenebilir. Çünkü karşı tarafın sahip olduğu bilgi diğer tarafa iletilerek bir noktada sonlanmıştır.

“İyileşmek” Anlamı

“... tün buzıaq *öfür* ig keřär (Rachmati, 1930, s. 12) (bozuk soluma *geçer* hastalık gider)” cümlesindeki *öt-* fiili tıpla ilgili olan ve Berlin koleksiyonunda yer alan, Arat’ın “Zur Heilkunde der Uiguren” adıyla yayımladığı çalışmadan tespit edilmiştir. Sözcük burada “geçmek” temel anlamıyla ilişkili ve bağlantılı olarak “hastalığın geçip gitmesi, iyileşmek” anlamında kullanılmıştır. Temel anlama soyut bir anlam eklenerek fiil yeni bir yan anlam kazanmıştır.

Öt- fiili “iyileşmek” anlamıyla kullanıldığında kılınış bakımından bitirme anlamına işaret etmektedir. Çünkü hastalık vücuda bulaştıktan sonra biterek vücudu terk etmektedir. Bu nedenle fiilde zaman açısından bir sonlanma, bitirme anlamı bulunmaktadır.

⁶ Başlıktan kastedilen, bu anlamların yalnızca Eski ve Orta Türkçede tespit edilmesi değildir. Çalışmada kıyaslanan Türk lehçeleri grubu Kuzeybatı (Kıpçak) grubu olduğu için bu grupta ilgili anlamların yer almamasıdır. Bu anlamların diğer gruplardaki Türk lehçelerinde bulunup bulunmaması ise başka bir çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

“Vâkıf Olmak” Anlamı

“Bayagut Oğlu Otaçı Beg”den tespit edilen “... san saķış edreminge barçaķa *ötmış* udakanışandı atlıg oğlı erti [sayı ve hesap ilmüne (ve diğer ilimlerin) hepsine *vakıf* Udakanışandı adlı oğlu vardı]” (Berbercan, 2013, s. 10, 32) cümlesinde *öt-* fiili “vâkıf olmak” anlamını taşımaktadır. Bu örnekte fiil, temel anlamı olan “geçmek” ile ilişkilendirilebilecek bir şekilde yan anlam taşımaktadır.

“Vâkıf olmak” anlamındaki *öt-* fiilinde somut anlamdan soyut anlama geçişle “bilgilerin içine işlenmesi” şeklinde açıklanabilecek bir yan anlam edinimi söz konusudur. Verilen örnekte kılınış bakımından fiilin zamanının bitirme anlamı taşıdığı görülmektedir. Karşı taraftan bir bilgi ulaşmış, bilinmesi sağlanmış böylece de fiil sonlanmıştır.

“Ortaya Çıkmak/Büyüme” Anlamı

“... anda kedin menâreğa açıp yana aydı: ey melik üçeğü öñünde otururlar teğresinde yegirmişer tikim yaz çeçekleri açılmış, çeşmeler aķa turur, ĥurmâ yığacı *ötmış*” (Ata, 1997, s. 58) cümlesi “Ondan sonra minareye çıkıp yine söyledi, Ey melik, üçü birden önünde oturuyorlar, çevresinde yirmişer dikimlik ilkbahar çeçekleri açılmış, çeşmeler akıyor ve hurma ağacı *bitmiş*” şeklinde aktarılabilmektedir. “Kıyasü'l-Enbiya”dan tespit edilen bu örnekte *öt-* fiili, “geçmek” temel anlamıyla ilişkili olarak “bitmek (ot, ağaç için), ortaya çıkmak, yetişmek, büyüme” şeklinde yan anlam kazanmıştır.

Öt- fiili, “ortaya çıkmak / büyüme” anlamında somut bir yan anlam üstlenmiştir. Kılınış açısından ise fiilde bir bitirme anlamı vardır. Çünkü toprağın altından çıkan bir tohumun toprağın üstüne geçip orada ortaya çıkması söz konusudur. “Geçmek” fiili tohumun toprağın üstüne çıkmasıyla sonlanmıştır.

“Vazgeçmek” Anlamı

“Şiban Han Divâni”nda yer alan “Bu ĥırş u hevâdın *ötüp* sözlegil / Uşol vâdilerdin kılıp şâd-bâd” (Karasoy, 1998, s. 100) dizeleri “Şu vadilerden tatlı bir rüzgâr getirip bu ĥırs ve isteklerden *vazgeçerek* konuş” anlamına gelmektedir.

Öt- fiili “niyetten veya karardan dönmek, caymak”⁷ anlamıyla kullanıldığı için soyutlama yoluyla yan anlam kazanmıştır. Fiilde kılınış olarak başlama anlamı vardır. Çünkü vazgeçilen bir durumda tekrar başa dönme durumu söz konusudur.

“Kurtulmak” Anlamı

“tiriglik uçuktı yağudı ölüm / ölümke itig yoķ ya *ötgü* yolum (Hayat nihayet sonuna geldi, ölüm yaklaştı; ölüme çare olmadığı gibi, ondan *kurtulacak* yol da yoktur)” (Arat, 2008, s. 1012-1013) şeklinde “Kutadgu Bilig”den tespit edilen *öt-* fiili bu örnekte dünyadaki hayatın sona erip ölümün yaklaştığı ve bu duruma da bir çare olmadığıdır. Yani ölümden kurtuluşun olmamasıdır.

“Kutadgu Bilig”de “kurtulmak” anlamıyla bulunan *öt-* fiilinin kılınışının bitme, sonlanma ifadesi taşıdığı söylenebilir.

Kuzeybatı (Kıpçak) Grubu Türk Lehçelerinde Tespit Edilen Anlamlar⁸

⁷ <https://sozluk.gov.tr/>

⁸ Başlıktan kastedilen, bu anlamların yalnızca Kuzeybatı (Kıpçak) grubunda tespit edilmesi değildir. Çalışmada kıyaslanan Eski ve Orta Türkçe dönemi olduğu için bu dönemde ilgili anlamların yer almamasıdır. Bu anlamların bütün tarihsel dönemlerde bulunup bulunmaması ise başka bir çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

“Galip Olmak/Üstün Gelmek” Anlamı

Kırgız Türkçesinde “geçmek, geride bırakmak, aşmak” (KTS, 2017, s. 1707), Kumuk Türkçesinde “geçmek, ileri geçmek, geride bırakmak; üstün olmak” (Pekacar, 2011, s. 225) anlamı vardır.

“Bu işde ondan *ötegen* yoq.” (Bu işte onu *geçen* yok.) (Pekacar, 2011, s. 225) (Kumuk Türkçesi)

“Ecesinen *ötöm* dep köp okuyt.” (Ablasını *geçeceğim* diye çok çalışıyor.) (KTS, 2017, s. 1707) (Kırgız Türkçesi)

Bu örneklerde *öt-* fiilinin “galip olmak/üstün gelmek” anlamını “bir üst aşamaya geçmek” şeklinde değerlendirebilmek mümkündür. Kılınış bakımından fiilin bitirme anlamı taşıdığı görülmektedir.

“Kesmek” Anlamı

Öt- fiilinin, Karakalpak Türkçesinde “kesmek, kıymak, dilmek” (Uygur, 2019, s. 444), Kumuk Türkçesinde “keskin olmak” (Pekacar, 2011, s. 225), Nogay Türkçesinde “kesmek, keskin olmak” (Kalmıkova, 1963, s. 264) ve Tatar Türkçesinde “iyi kesmek, keskin olmak” (TTS, 1997, s. 476) anlamları verilmiştir.

“*ötegen* bıçaq (*keskin* bıçak), *ötmeygen* etmek (*körletmek*)” (Pekacar, 2011, s. 225) (Kumuk Türkçesi)

“Bu pışak *ötpeydi*. (Bu bıçak *kesmiyor*.)” (Kalmıkova, 1963, s. 264) (Nogay Türkçesi)

Fiilin “kesmek” anlamında kullanıldığı örneklerde kesmek işinin bir noktada sonlandığı dikkate alındığında bitirme ifade ettiğini söylemek mümkündür.

“Bir Yöne Hareket Etmek” Anlamı

Fiil, Başkurt Türkçesinde “hareket ederek ileriye doğru yol almak” (BTH-II, 1993, s. 502), Kazak Türkçesinde “bir yerden başka bir yere doğru yönelip hareket etmek, yürümek” (KT-TTS, 2003, s. 433; QÄTS-XII, 2011, s. 236) ve Nogay Türkçesinde “geçmek” (Kalmıkova, 1963, s. 264) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

“Törge qaray *ötijizder*, - dedi üy iyesi esikten kirgen qonaqtarğa.” Qaz. ädeb (QÄTS-XII, 2011, s. 236) (Baş köşeye doğru *geçiniz*, dedi ev sahibi kapıdan giren misafirlere.) (Kazak Türkçesi)

“Xeyzer puëzdan tüştü. Tap uşu minutta paruxud ta Agizeldëñ tēke yarı buylap *ütēp kittē*.” M. Taji (Heyzer trenden indi. O esnada vapur da Agizel’in dik kıyısı boyunca *ilerleyip gitti*.) (BTH-II, 1993, s. 502) (Baskurt Türkçesi)

“Yanıma *ötedi*.” (Yanıma *geçiyor*.) (Kalmıkova, 1963, s. 264) (Nogay Türkçesi)

Öt- fiili, “bir yöne hareket etmek” anlamını taşıdığı kılınış açısından süreç ifade etmektedir. Çünkü hareket edip geçme işinin yapılması bir sürece işaret eder.

“Batmak” Anlamı

Sözcüğün, Karakalpak Türkçesinde “batmak, acı vermek” (Uygur, 2019, s. 444), Kırgız Türkçesinde “batmak, saplanmak, girmek” (KTS, 2017, s. 1707) anlamları bulunmaktadır.

“Butuma bir nerse *ötüp catat*.” (Ayağıma bir şey *batıyor*.) (KTS, 2017, s. 1707) (Kırgız Türkçesi)

“Batmak” anlamında kullanılan *öt-* fiilinde kılınış bakımından bitme ifadesi taşıdığı görülmektedir. Çünkü bir nesnenin bir noktaya ulaşması ile fiil sonlanmaktadır.

“Yol, Araç veya Akarsu Bir Yerin Yakınından veya İçinden Gitmek” Anlamı

Öt- fiili, Karaçay-Malkar Türkçesinde “geçmek, yol, araç veya akarsu bir yerin yakınından veya içinden gitmek” (QMOS, 1989, s. 281), Kırgız Türkçesinde “geçmek, yol, araç veya akarsu bir yerin yakınından veya içinden gitmek” (KTS, 2017, s. 1708), Tatar Türkçesinde “geçmek, yol, araç veya akarsu bir yerin yakınından veya içinden gitmek” (TTAS-III, 1981, s. 738) anlamlarında kullanılmaktadır.

“Bul col senin üyünün canından *ötöt.*” (Bu yol evinin yanından *geçiyor.*) (KTS, 2017, s. 1708) (Kırgız Türkçesi)

“Ol kavumnu Timur horlaydı emda ordaçılanı ızından kuvub Dağıstanı cerleri bla *ötüb* (ol zamanda, Alanlaça, Dağıstan halkla da Tohtamış canlı edile) Sunja suvga deri keledi.” (Mingi Tav, S. 2, s. 7) (O kavmi Timur mağlup etti ve askerleri takip edip Dağıstan’dan *geçerek* Sunja ırmağına kadar geldi.) (Karaçay-Malkar Türkçesi)

“Elmender üyi yanınnan yul uza. Ul yuldan avıl halkı *ütip yüriy.*” (Elmender’in evinin yanından yol uzanıyor. O yoldan köy halkı *geçip gidiyor.*) (Tufan Minnullin, Eldirmişten Elmender, TDTEA) (Tatar Türkçesi)

Öt- fiilinin “yol, araç veya akarsu bir yerin yakınından veya içinden gitmek” anlamında kullanıldığı örneklerde bir devam etme, süre ifadesi barındırdığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle fiilin bu anlamında kılınış bakımından süre anlatımı söz konusudur.

“Aşmak” Anlamı

Fiilin, Başkurt Türkçesinde “bir sınırı, çizgiyi aşip diğer tarafına geçmek” (BTH-II, 1993, s. 502), Karaçay-Malkar Türkçesinde “karşıya geçmek” (QMOS, 1989, s. 281), Kırgız Türkçesinde “geçmek, bir yeri aşmak, öbür yana ulaşmak” (KTS, 2017, s. 1707), Kumuk Türkçesinde “geçmek; aşmak, tecavüz etmek” (Pekacar, 2011, s. 225) ve Nogay Türkçesinde “geçmek, aşmak” (Kalmıkova, 1963, s. 264) anlamları verilmiştir.

“Suvsubın kandırıp, urub erlay suvdan *ötüb* ketdi.” (Susuzluğunu kandırdıktan sonra, tekrar hızla ırmaktan *geçip* gitti.) (Kagıylanı Nazifa, Teyri Carık, TDTEA) (Karaçay-Malkar Türkçesi)

“Aşuudan *öttük.*” (Geçitten *aştık.*) (KTS, 2017, s. 1707) (Kırgız Türkçesi)

“Taş divarzar bēyēk, hikmetlē, duşman tūgēl, quş ta *ütmeşlēk.* (Taş duvarlar büyük, hikmetli; düşman değil kuş dahi *geçemez.*)” (BTH-II, 1993, s. 502) (Baskurt Türkçesi)

Öt- fiilinin “aşmak, geçmek” anlamıyla kullanımında ulaşmak şeklinde bir soyut anlam kazandı ve kılınışının da bitirme ifade ettiği görülmektedir.

“İkamet Etmek” Anlamı

Öt- fiili Kuzeybatı (Kıpçak) grubu Türk lehçelerinden Karay Türkçesinde “ikamet etmek” (Aqtay ve Jankoswki, 2020, s. 327) ve Kazak Türkçesinde de “bir ülkeden başka ülkeye gitmek, ülkeyi geçmek, yabancı yerden ikamet almak” (QÄTS-XII, 2011, s. 236) anlamları tespit edilmiştir.

“Otuzınşı jldarı älbibir sebeptermen sonda *ötüp ketipti* de, orın tewip qalıp qoyıptı.” T. Älimqulov, Aqboz at (QÄTS-XII, 2011, s. 236). (Otuzlu yıllarda birtakım sebeplerle oradan *geçip gitmiş* ve bir yer bulup oraya yerleşmişti.) (Kazak Türkçesi)

Fiilin “ikamet etmek” anlamında kullanıldığı örneklere bakıldığında kılış bakımından bitme durumu söz konusudur. Çünkü geçmek fiili bir yerde oturma, yerleşme sebebiyle sonlanmıştır.

“Bir Topluluğa Üye Olmak” Anlamı

Öt- fiili, Kazak Türkçesinde “bir topluluğa üye olmak” (KT-TTS, 2003, s. 433; QÄTS-XII, 2011, s. 236) anlamında kullanılmaktadır.

“Endi jalğız er balalar emes, qız balalar da komsomol qatarına *öte bastadı.*” Ş. Öteпов, Öşp. jalın (QÄTS-XII, 2011, s. 236). (Artık sadece erkek çocuklar değil kız çocuklar da Komünist Gençlik Birliğine *geçmeye başladı.*) (Kazak Türkçesi)

Fiilin, “bir topluluğa üye olmak” anlamında kılış bakımından başlama durumu vardır. Çünkü üyeliğin gerçekleşmesi fiilin hareket noktasının başlamasına işaret etmektedir.

“Belli Bir Hareket Olay için Gerçekleşmek” Anlamı

Fiil, Kazak Türkçesinde “belli bir hareket, olay gerçekleşmek” (QÄTS-XII, 2011, s. 236) anlamına gelmektedir.

“Erteñ Sandıqtas jaylawında *ötetin* şopandar toyına barğanda osınday adamdardıñ talayımen kezdesesizder.” Ä. Nürsayıqov, Altın (QÄTS-XII, 2011, s. 236). (Yarın Sandıqtas yaylasında *gerçekleşecek olan* çobanlar toyuna gittiğinizde böyle adamların çoğuyla karşılaşacaksınız.) (Kazak Türkçesi)

Öt- fiilinin bu anlamında bitme, sonlanma ifadesinin ön planda olduğu görülmektedir. Olay ya da hareket gerçekleşerek sonlanmaktadır.

“Satılmak” Anlamı

Öt- fiilinin, Başkurt Türkçesinde “satılmak” (BTH-II, 1993, s. 503), Kazak Türkçesinde “satılmak, satıcısını alıcısını bulmak” (KT-TTS, 2003, s. 433; QÄTS-XII, 2011, s. 237), Kırgız Türkçesinde “satılmak” (KTS, 2017, s. 1707), Nogay Türkçesinde “satılmak (mal, ürün hakkında)” (Kalmıkova, 1963, s. 264) ve Tatar Türkçesinde “satılmak” (TTS, 1997, s. 476) anlamları tespit edilmiştir.

“Otandıq tawarlardıñ el narığında azdığı da qabırğama batadı, onıñ üstine olar şeteldik tawar siyaqtı tez *öte qoymaydı.*” Ana tili (QÄTS-XII, 2011, s. 237). (Yerli malların ülke pazarında azlığı da bir sorundur, ayrıca onlar yabancı mallar gibi hızlı da *satılmaz.*) (Kazak Türkçesi)

“Alıp kelgen tovarları tez ele *ötüp ketti.*” (Getirdiği malı hemen *satıldı.*) (KTS, 2017, s. 1707) (Kırgız Türkçesi)

“Ərə bižeklə sitsanıñ kəm bəlmey yaqşı *ütkenən?* (İri süslü kumaşın iyi *satılacağını* kim bilmez?)” S. Ağış (BTH-II, 1993, s. 503) (Baskurt Türkçesi)

Öt- fiili, “satılmak” anlamına gelecek şekilde kullanıldığı örneklerde soyut bir yan anlam kazanmıştır. Fiil, kılış olarak bitirme ifade etmektedir.

“Fazla Olmak” Anlamı

Fiil, Başkurt Türkçesinde “belirli bir ölçü, sınırı aşmak, geçmek” (BTH-II, 1993, s. 503), Karakalpak Türkçesinde “aşmak, geçmek, fazla olmak” (Uygur, 2019, s. 444) anlamına da gelmektedir.

“Alpıstan *ötken soñ* geybirev este,/ Derriv maksım bolıp kalar bir peste. (Altmış *geçince* birileri, aheste,/ Derhal dindar olup kalır köşede.)” (Ebilkasım Ötepbergen Ulı, Dünyağa Ğırs Koysañ Keyni Vayranı, TDTEA) (Karakalpak Türkçesi)

“Urta yeşterzen *ütöp*, başına sal ine başlağan Eples, yehet atlap, mullağa kittë.” (Orta yaşları *geçip* başına aklar düşmeye başlayan Eples, hızlıca hareket edip mollaya gitti.)” (BTH-II, 1993, s. 503) (Baskurt Türkçesi)

Öt- fiilinin “aşmak, geçmek, fazla olmak” anlamını taşıdığı örneklerde kılınış açısından bitirme anlamı vardır.

“Evlenmek, Sevgili Bulmak” Anlamı

Öt- fiili, Kuzeybatı (Kıpçak) grubu Türk lehçelerinden Kazak Türkçesinde “(ağız) evlenmek, sevgili bulmak” (QÄTS-XII, 2011, s. 237) anlamına gelmektedir.

“Mına köylekpen sen bugün *ötip ketesiñ.*” Awızeki (QÄTS-XII, 2011, s. 237). (Bu elbiseyle sen bugün *evleneceksin.*) (Kazak Türkçesi)

Öt- fiilinin “evlenmek, sevgili bulmak” anlamında kullanıldığı örneklerde kılınış bakımından bitme, sonlanma anlamı bulunmaktadır. Çünkü evlenme işinin gerçekleştirilmesiyle fiilin sonlanması, evden çıkıp gitme durumu söz konusudur.

“Ömür Sürmek, Yaşamak” Anlamı

Fiil, Kazak Türkçesinde “(mecaz) ömür sürmek, yaşamak” (KT-TTS, 2003, s. 433; QÄTS-XII, 2011, s. 236) anlamına gelecek şekilde kullanılmaktadır.

“Turlawsızdan söz uqpa,/ Awzı onıñ epti dep;/ Naşardan şıqqan jaqsınıñ/ Sözin jerge tastama,/ Atası naşar *ötiti* dep.” Duwlat Babatayulı, Zamana (QÄTS-XII, 2011, s. 236). (İstikrarsızdan söz dinleme,/ Onun ağzı becerikli diye;/ Fakirden doğan iyinin/ Sözünü yabana atma,/ Babası fakir *yaşadı* diye.) (Kazak Türkçesi)

Öt- fiilinin soyut bir anlam olan “ömür sürmek, yaşamak” şeklinde yan anlam kazandığı görülen bu örnekte kılınış açısından süreç ifadesi dikkat çekmektedir. Çünkü yaşamak fiili devam eden bir sürece işaret etmektedir.

“Ömrü Geçmek, Zamanı Dolmak” Anlamı

Karakalpak Türkçesinde fiil, “ömrü geçmek, ömrü tamam olmak” (Uygur, 2019, s. 444) anlamında kullanılmaktadır.

“...Jürekler tabıstı, lebler tabıstı... Ömir *öte berdi* derya ağıslı.” (...Yürekler buluştu, dudaklar buluştu... *Ömür geçiverdi* ırmak akışlı.) (Bahtiyar Genjemurat Ulı, Ah Kuday, TDTEA) (Karakalpak Türkçesi)

Öt- fiilinin “ömrü geçmek, zamanı dolmak” anlamındaki kullanımında soyut bir yan anlam kazanma söz konusudur. Fiilin kılınışı da hareket noktası bakımından bitirme anlamı taşımaktadır.

“Ağırına Gitmek, İçine İşlemek” Anlamı

Fiilin, Karaçay-Malkar Türkçesinde “ağırına gitmek, içine işlemek” (Tavkul, 2020, s. 289) anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Sen aythan söz maña *ötdü*. (Söylediğin söz *ağırına gitti*.)” (Tavkul, 2020, s. 289) (Karaçay-Malkar Türkçesi)

“Ağırına gitmek, içine işlemek” anlamına gelen *öt-* fiilinde yine bir soyutlama yoluyla yan anlam kazanma durumu söz konusudur. *Öt-* fiili bu örnekte sözün karşı tarafa ulaşması ve onu incitmesiyle bitme, sonlanma ifadesi taşıyacak şekilde kullanılmıştır.

“Sinirlenmek” Anlamı

Öt- fiili Karaçay-Malkar Türkçesinde “sinirlenmek” (QMOS, 1989, s. 281) anlamına da gelmektedir.

“Anı eşitgenimde aman *ötgen edi*. (QMOS, 1989, s. 281) (Onu duyduğumda *sinirlenmişti*.)” (Karaçay-Malkar Türkçesi)

Fiil, burada soyut bir anlam kazanmış sinirlenmek anlamını üstelenmiştir. *Öt-* fiili bu örnekte kılış bakımından öfkenin içine geçmesi, işlemesi şeklinde bitme anlamı taşımaktadır.

“Başından Geçmek, Bir Şeyle Karşılaşmak” Anlamı

Öt- fiili, Başkurt Türkçesinde “bir şeylere maruz kalmak, bir şeyleri geçirmek, tatmak” (BTH-II, 1993, s. 502), Kumuk Türkçesinde “yaşamak, çekmek, geçmek” (Pekacar, 2011, s. 225), Tatar Türkçesinde “uğramak, maruz kalmak, başından geçmek, bir şeyle karşılaşmak” (TTAS-III, 1981, s. 739; Öner, 2015, s. 533) anlamlarına gelmektedir.

“Bığasa unıñ mēnen bergelep avır hınav *ütēp* qaramaha la uğa üzene ışanğan kēvėk ıšana.” Z. Biişeva (BTH-II, 1993, s. 502) (Onunla birlikte bu kadar ağır sınav *geçirmesine rağmen* ona kendine inandığı gibi inanıyor.) (Baskurt Türkçesi)

“Bular hemmesē minēm arkılı *üterge tiyēşlē idē*.” G. İbrahimuv (TTAS-III, 1981, s. 739) (Bunların hepsi benim vasıtamla *yaşanmalıydı*.) (Tatar Türkçesi)

Fiil, “başından geçmek, bir şeyle karşılaşmak” anlamındaki örneklerde soyut anlamda kullanılmıştır. *Öt-* fiilinin bu anlamda kullanıldığı örneklerde bitip sonlanma bulunmaktadır. Söz konusu olay kişinin başından geçip gitmiş ve sonlanmışır.

“Bir Şey için Harcanmak” Anlamı

Öt- fiili, Kırgız Türkçesinde “geçmek, bir şey için harcanmak” (KTS, 2017, s. 1708) anlamına gelmektedir.

“Eki cılım uşunu menen *öttü*.” (İki senem bununla *geçti*.) (KTS, 2017, s. 1708) (Kırgız Türkçesi)

Fiil, “bir şey için harcanmak” anlamında kullanıldığında kılış bakımından bitme, sonlanma ifadesi taşımaktadır. Çünkü yapılan hareket sonucunda harcanma fiiliyle sonlanma söz konusudur.

“Başlamak” Anlamı

Öt- fiili Kırgız Türkçesinde “başlamak” (KTS, 2017, s. 1707) anlamında kullanılmaktadır.

“Arkim kara başın ala kaçuu araketine *öttü.*” AU2 (Herkes kendi başının çaresine *bakmaya başladı.*) (KTS, 2017, s. 1707) (Kırgız Türkçesi)

Fiilin “başlamak” anlamında kullanıldığı örnekte kılış açısından başlama anlamı bulunmaktadır.

“Hastalık Bulaşmak, Sirayet Etmek” Anlamı

Sözcük, Kırgız Türkçesinde “geçmek, hastalık bulaşmak, sirayet etmek” (KTS, 2017, s. 1707) anlamını taşımaktadır.

“Bul ooru adamga maldan *öttü.*” (Bu hastalık insanlara hayvanlardan *geçer.*) (KTS, 2017, s. 1707-1708) (Kırgız Türkçesi)

Öt- fiilinin “geçmek, hastalık bulaşmak, sirayet etmek” anlamıyla kılışının başlama ifade ettiği söylenebilir. Çünkü hastalığın vücuda girmesi neticesinde bir başlama söz konusu olmaktadır.

“Herhangi Bir Durum, Soya Çekim Yoluyla Birinde Görünmek” Anlamı

Fiil, Kırgız Türkçesinde “geçmek, herhangi bir durum, soya çekim yoluyla birinde görünmek” (KTS, 2017, s. 1708) anlamına gelmektedir.

“Bul münöz aga çoñ atasınan *ötiptür.*” (Bu karakter ona dedesinden *geçmiş.*) (KTS, 2017, s. 1708) (Kırgız Türkçesi)

Öt- fiili, bu anlamda kullanıldığında kılış bakımından bitme ifadesi taşıdığı görülmektedir. Çünkü herhangi bir durumun, soya çekim yoluyla birinde görünmesiyle hareket sonlanmaktadır.

“Sınavda Başarılı Olmak” Anlamı

Fiil, Kırgız Türkçesinde “geçmek, sınavda başarılı olmak” (KTS, 2017, s. 1708) anlamına gelmektedir.

“Men anglis tili sınağınan *öttüm.*” (Ben İngilizce sınavından *geçtim.*) (KTS, 2017, s. 1708) (Kırgız Türkçesi)

“Sınavda başarılı olmak” anlamında kullanılan öt- fiilinin kılış bitme ifadesi üstlenmektedir. Çünkü sınavda başarılı olunması suretiyle hareket sona ermektedir.

“Batmak, Dokunmak, Canından Bezdirmek” Anlamı

Sözcük, Kırgız Türkçesinde “batmak, dokunmak, canından bezdirmek” (KTS, 2017, s. 1707) demektir.

“Anın kordugu *öttü, tacadım.*” KS1 (Onun işkencesi *canımdan bezdirdi.*) (KTS, 2017, s. 1707) (Kırgız Türkçesi)

Öt- fiili, “batmak, dokunmak, canından bezdirmek” şeklinde soyut bir anlam kazanarak yan anlam edinmiştir. Kılış bakımından ise fiilin bitirme anlamı taşıdığını söylemek mümkündür.

“İletmek” Anlamı

Sözcük, Karaçay-Malkar Türkçesinde “geçmek, iletmek” (QMOS, 1989, s. 281) anlamında da kullanılmaktadır.

“Rezinden toq *ötmeydi.*” (QMOS, 1989, s. 281) (Lastikten akım *geçmez.*) (Karaçay-Malkar Türkçesi)

Fiilin “iletmek” anlamında kullanıldığı bu örnekte kılış açısından süreç söz konusudur. Çünkü elektrik akımının diğer tarafa geçmesi ile hareketin devam etmesi anlatılmaktadır.

“Kabul Edilmek, Onaylanmak” Anlamı

Başkurt Türkçesinde *öt-* fiili, “oylama, seçim sonucunda kabul edilmek, alınmak, onaylanmak” (BTH-II, 1993, s. 502), Tatar Türkçesinde “oylama, seçim sonucunda kabul edilmek, alınmak, onaylanmak” (TTAS-III, 1981, s. 739) anlamlarında kullanılmıştır.

“Yakub prädsēdatēl bulıp *üttē.*” İ. Gazi. (TTAS-III, 1981, s. 739) (Yakup başkan olarak *seçildi.*) (Tatar Türkçesi)

“Kumissiyanan *üttēv*” (BTH-II, 1993, s. 502) (Komisyondan *geçmek*) (Başkurt Türkçesi)

Fiilin, “kabul edilmek, onaylanmak” anlamını taşıdığı yukarıdaki örnekte kılışının bitirme ifade ettiği görülmektedir. Çünkü işlemin kabul edilip onaylanmasıyla hareket sonlanmaktadır.

“Bir Yandan Girip Diğer Yandan Çıkmak” Anlamı

Öt- fiili Karakalpak Türkçesinde “girmek, geçmek” (Uygur, 2019, s. 444), Kırgız Türkçesinde “geçmek, bir yandan girip diğer yandan çıkmak” (KTS, 2017, s. 1708), Kumuk Türkçesinde ‘geçmek, girmek, sokulmak’ (Pekacar, 2011, s. 225) anlamlarına gelmektedir.

“Cip iynenin közünön *ötpöy catat.*” (İplik, iğne deliğinden *geçmiyor.*) (KTS, 2017, s. 1708) (Kırgız Türkçesi)

“Bu yip ineni gözünden *ötmey.*” (Bu ip iğnenin gözünden *geçmiyor.*) (Pekacar, 2011, s. 225) (Kumuk Türkçesi)

Fiilin “bir yandan girip diğer yandan çıkmak” anlamında kullanıldığı örneklerde somut anlama gelecek şekilde yan anlam kazanmıştır. Kılış bakımından ise fiilde bitirme anlamı bulunmaktadır.

“Ders İşlemek” Anlamı

Fiil, Kırgız Türkçesinde “ders işlemek” (KTS, 2017, s. 1707) anlamına da gelmektedir.

“Al anatomiyadan praktikalık sabak *öttü.*” MM (O, anatomiden uygulamalı ders *işledi.*) (KTS, 2017, s. 1707) (Kırgız Türkçesi)

Öt- fiili “ders işlemek” anlamında kılış bakımından süre ifade etmektedir. Çünkü ders işleme bir zamana ve sürece işaret etmektedir.

“Kazanmak” Anlamı

Fiil, Kırgız Türkçesinde “kazanmak” (KTS, 2017, s. 1708) anlamına da gelmektedir.

“Al bıyıl universitetke *öttü.*” (İşte, bu yıl üniversiteyi *kazandı.*) (KTS, 2017, s. 1708) (Kırgız Türkçesi)

“Kazanmak” anlamındaki *öt-* fiilinin kılışının bitirme anlamı taşıdığı söylenebilir. Çünkü hareket kazanılarak bitmekte ve böylelikle sonlanmaktadır. Ancak diğer taraftan bir şeyin bitip yenisinin başladığı anlamına da gelebilir.

“Sızmak” Anlamı

Fiil, Başkurt Türkçesinde “sızmak, geçmek” (BTH-II, 1993, s. 502), Kumuk Türkçesinde “sızmak” (Pekacar, 2011, s. 225), Nogay Türkçesinde “sızmak” (Kalmıkova, 1963, s. 264) ve Tatar Türkçesinde “sızmak” (TTAS-III, 1981, s. 738) anlamlarına gelmektedir.

“Duşman pulyahı Fatimanıñ uñ yaq bilenen *ütöp*, büyürünen üsterek ultırğan. (Duşman mermisi Fatima’nın belinin sağ tarafından *geçip* böğrünün biraz üstüne oturmuş.)” B. Bikbay (BTH-II, 1993, s. 502) (Baskurt Türkçesi)

“Suv *ötiv*” (Kalmıkova, 1963, s. 264) (Su *geçmek*) (Nogay Türkçesi)

“Yağır *ütmesen* öçen, umartaların başlarına yuvan ağaç kabığı yabıp, - bastırıp çıktı.” M. Gali (TTAS-III, 1981, s. 738) (Yağmur *geçmesin* diye, kovanların üstüne kalın ağaç kabuğu kapatıp bastırdı.) (Tatar Türkçesi)

Öt- fiili, “sızmak, geçmek” anlamıyla kullanıldığında somut bir anlama bürünmektedir. Kılınış açısından ise sızma hareketinin diğer tarafa ulaşıp sonlanmasıyla süreç ifadesi taşıdığı söylemek mümkündür.

“Okul, Kurs, Ders Bitmek, Tamamlanmak” Anlamı

Sözcük, Başkurt Türkçesinde “okulu bitirmek, tamamlamak” (BTH-II, 1993, s. 503), Tatar Türkçesinde “geçmek (dersi, okulu veya kursu tamamlamak)” (TTAS-III, 1981, s. 739) anlamlarına gelmektedir.

“Mektep programmahın *ütöv*.” (Okul programını *bitirmek*) (BTH-II, 1993, s. 503) (Baskurt Türkçesi)

“Cırçılar muzıka hem vukal buyınça maxsus dereslernë ayırım pëdagugların klasslarında *üttëler*.” M. Celil (TTAS-III, 1981, s. 739) (Şarkıcılar müzik ve vokal ile ilgili özel derslerini ayrı öğretmenlerin sınıflarında *aldılar*.) (Tatar Türkçesi)

Fiilin “okulu bitirmek, tamamlamak” anlamında kullanıldığı örneklerde soyut bir yan anlam kazandı ve kılınışının da bitirme ifade ettiği görülmektedir.

“Olup Tamamlanmak, Dinmek” Anlamı

Fiil, Başkurt Türkçesinde “olup tamamlanmak, dinmek” (BTH-II, 1993, s. 503), Tatar Türkçesinde “olup geçmek, dinmek” (TTAS-III, 1981, s. 739) anlamlarında da kullanılmaktadır.

“Bërey yirge tuqталıp, yağır *ütkensë* ışıqlanıп tururğamı elle, tip, Urquya tire-yağına qarandı.” G. İbrahimov (BTH-II, 1993, s. 503) (Bir yerde durup ‘Yağmur *dininceye kadar* korunaklı bir yere mi girsem acaba’ diye, Urkuya etrafına bakındı.) (Baskurt Türkçesi)

“Yağır *ütkeç*, nurga taldı hem yeşerdë cir yözë.” M. Gafuri (TTAS-III, 1981, s. 739) (Yağmur *dinince* yer yüzü nura daldı ve gizlendi.) (Tatar Türkçesi)

Bu örneklerde *öt-* fiilinin kılınışının yağmurun sona ermesi ifadesiyle bitirme anlamı taşıdığı görülmektedir.

“Rızık Kabul Etmek” Anlamı

Öt- fiili, Tatar Türkçesinde “rızık kabul etmek, yemek içmek hakkında” (TTAS-III, 1981, s. 739) anlamına gelecek şekilde de kullanılmıştır.

“Xediçe tütünñ köñ buyı tamagınnan rızık *ütmedë*.” G. Beşiruv (TTAS-III, 1981, s. 739) (Hediçe teyzenin gün boyu boğazından yiyecek *geçmedi*.) (Tatar Türkçesi)

Fiilin “rızk kabul etmek” anlamında soyut bir yan anlam kazandığı görülmektedir. Öt- fiili, bu örnekte kılınışı bakımından yiyeceğin boğaza ulaşması şeklinde bitirme ifade etmektedir.

“Değişmek, Başkalaşmak, Birinin Yerine Başkası Geçmek” Anlamı

Fiil, Karakalpak Türkçesinde “değişmek, başkalaşmak, birinin yerine başkası geçmek” (Uygur, 2019, s. 444) anlamında da kullanılmaktadır. Bu anlamda soyut bir yan anlamda bulunduğu ve kılınış bakımından da değişmenin bir süreç ifade etmesinden dolayı süre anlamı üstlendiğini söylemek mümkündür.

Sonuç ve Değerlendirme

1. Eski ve Orta Türkçe ile Kıpçak grubu Türk lehçeleri üzerinde yapılan incelemeler neticesinde *öt-* fiilinin “geçmek” temel anlamının yanında başka anlamlara gelecek şekilde kullanıldığı örnekler aracılığıyla tanımlanabilmektedir.
2. Fiilin çok anlamlılığının giderek arttığı görülmektedir.
3. Öt- fiili, Eski ve Orta Türkçe döneminde “geçmek” anlamının yanında “delmek, ishal olmak, nüfuz etmek / etkilemek, haber için gelmek / ulaşmak, iyileşmek, vâkıf olmak, zaman için geçmek, bitmek / sona ermek, galip olmak / üstün gelmek, ortaya çıkmak / büyümek, dünyadan geçip gitmek / öbür dünyaya göçmek, fayda etmek / işlemek, hatırı sayılmak, affetmek, vazgeçmek, kurtulmak” anlamlarını da karşılamıştır.
4. Fiilin, çalışmanın sınırları içinde ele alınan ve kıyaslanan bütüncede Kuzeybatı (Kıpçak) grubu Türk lehçelerinde sahip olduğu anlamlar, “galip olmak/üstün gelmek, kesmek, bir yöne hareket etmek, batmak, yol, araç veya akarsu bir yerin yakınından veya içinden gitmek, aşmak, ikamet etmek, bir topluluğa üye olmak, belli bir hareket olay için gerçekleşmek, satılmak, fazla olmak, evlenmek, sevgili bulmak, ömür sürmek, yaşamak, ömrü geçmek, ömrü tamam olmak, ağırlığına gitmek, içine işlemek, sinirlenmek, başından geçmek, bir şeyle karşılaşmak, bir şey için harcanmak, başlamak, hastalık bulaşmak, sirayet etmek, herhangi bir durum, soya çekim yoluyla birinde görünmek, sınavda başarılı olmak, batmak, dokunmak, canından bezdirmek, iletmek, kabul edilmek, onaylanmak, bir yandan girip diğer yandan çıkmak, ders işlemek, kazanmak, sızmak, okul, kurs, ders bitmek, tamamlanmak, olup tamamlanmak, dinmek, rızık kabul etmek, değişmek, başkalaşmak, birinin yerine başkası geçmek” şeklinde sıralanmaktadır.
5. Öt- fiilinin hem Eski ve Orta Türkçede hem de Kuzeybatı (Kıpçak) Türk lehçelerinde sahip olduğu anlamlar ise şöyledir: geçmek, delmek, ishal olmak, nüfuz etmek/etkilemek, zaman için geçmek, bitmek/sona ermek, dünyadan geçip gitmek/öbür dünyaya göçmek, fayda etmek/işe yaramak, hatırı sayılmak, affetmek.
6. Öt- fiilinin sahip olduğu bu yeni anlamlarla çok anlamlı bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. “Geçmek” temel anlamıyla bağlantılı olan anlamlarında “çok anlamlılık” söz konusudur. Fiilin çok anlamlı olmasında kılınış durumuna göre sahip olduğu süreçler etkili olmuştur.
7. Sözcükte gerçekleşen çok anlamlılıkta somut anlamdan soyut anlama geçiş, soyut anlamdan somut anlama geçiş gibi durumlar söz konusudur.

Tarihî ve çağdaş dönemde oldukça işlek bir şekilde kullanıldığı tespit edilen *öt-* fiilinde görülen çok anlamlılık tek bir fiil özelinde bile Türkçenin anlatım gücünün ve zenginliğinin ne kadar yüksek olduğunu ve Türkçenin ne kadar köklü bir dil olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekici bir örnektir.

Kısaltmalar

- BTH-II:** Başkort Têlênêñ Hüzlêğê II
DLT: Dîvânu Lugât'it-Türk
DTS: Drevnetyurkskiy Slovar'
KTS: Kırgızca Türkçe Sözlük
QÄTS-XII: Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi XII
QMOS: Qaraçay-Malkar Orus Sözlük
TDTEA: Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi
TTAS-III: Tatar Têlênêñ Añlatmalı Süzlêğê III
TTS: Tatarca Törêkçe Sözlêk

Kaynakça

- Abdullin, İ. A. vd. (1981). *Tatar Têlênêñ Añlatmalı Süzlêğê III*, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Agişev İ. M. vd. (1993). *Başkort Têlênêñ Hüzlêğê II*. Moskova.
- Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2005). *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayın Evi.
- Aksan, D. (2019). *En Eski Türkçenin İzlerinde*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aqtay, G. ve Jankowski, H. (2020). *Kırım Karaycası Türkçe Sözlük* (Çev. Tülay Çulha). Elazığ: Asos Yayınları.
- Arat, R. R. (2008). *Kutadgu Bilig Yusuf Has Hacip*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Arıkoğlu, E. vd. (2017). *Kırgızca Türkçe Sözlük II*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Ata, A. (1997). *Şışaşü'l-Enbiyâ*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bang, W. ve Arat R. R. (1934). Türü Cehennemler Üzerine Uyurca Parçalar. *Türkiyat Mecmuası*, 4, 251-264.
- Berbercan, M. T. (2013). *Eski Türkçe Bayagut Oğlu Otaçı Beg Hikâyesi*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Borovkov, A. K. (2002). *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.-XIII. Yüzyıllar)*, (çev. Halil İbrahim Usta ve Ebülfez Amanoğlu). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.

- Culha, T. (2006). *Karaycanın Kısa Söz Varlığı Karayca Türkçe Kısa Sözlük*. İstanbul: Kebikeç Yayınları.
- Demirci, Ü. Ö. ve Karşlı, S. (2014). *Kutb'un Husrav u Şirîn'i Dizin*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Dilâçar, A. (1974). Türk Fiilinde Kınışla Görünüş ve Dilbilgisi Kitaplarımız, (1973- 1974), *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 159-171.
- Dilâçar, A. (1989). Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1971*, 83-145.
- Eckmann, J. vd. (2014). *Nehcü'l-Ferâdîs*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Dîvânü Lugât'it-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergene, O. (2017). *Gülîstan Tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ganiyev, F. vd. (1997). *Tatarca Törëkçe Sözlük*. Kazan: İnsan Neşriyatı.
- Goçiyeva, S. A. ve H. İ. Suyünçev (1989). *Qaraçay-Malkar Orus Sözlük*. Moskova.
- Guiraud, P. (1999). *Anlambilim La Sémantique*, (çev. Berke Vardar). İstanbul: Multilingual.
- Gülsevin, S. (2016). *Karay Türklerinin Dili (Troki Diyalekti)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hartmann, R. K. ve James, G. (2002). *Dictionary of Lexicography*. London: Routledge.
- İmer, K. vd. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kalmıkova, S. A. (1963). *Nogaysko-Russkiy Slovar*. Moskova.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1989). *Gülîstan Tercümesi (Kitâb Gülîstan bi't-Türkî)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karasoy, Y. (1998). *Şiban Han Dîvânı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları (607).
- Koç, K. vd. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları (KT-TIS).
- Mingi Tav*, İt Cıl, 2018/1, S. 1.
- Mingi Tav*, İt Cıl, 2018/2, S. 2.
- Muzafarov, R. ve Muzafarov, N. (2018). *Kırım Tatar Türkçesi Türkiye Türkçesi Rusça Sözlük*, (Çev. Nariman Seyityahya). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nadyelyayev, V. M. vd. (1969). *Dreonyurkskiy Slovar'*. Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.
- Nalbant, M. V. (2009). *Karışık Dilli Kuran Tefsiri (Çağatay, Oğuz ve Kıpçak Lehçeleriyle)*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Nevruz, Y. (1991). *Karaçay-Malkar Türkçesinden Türkiye Türkçesine Açıklamalı Büyük Sözlük*.
- Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Palmer, F. R. (2020). *Semantik-Yeni Bir Anlambilim Projesi*, (çev. Ramazan Ertürk). Ankara: Fol Kitap.
- Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Rachmati, G. R. (1930). *Zur Heilkunde Der Uigurien*. Berlin: Verlag der Akademie Der Wissenschaften.
- Rachmati, G. R. (1932). *Zur Heilkunde Der Uigurien II*. Berlin: Verlag der Akademie Der Wissenschaften.
- Rachmati, G.R. ve Eberhard, W. (1936). *Türkische Turfan-texte VII*. Berlin: Verlag der Akademie Der Wissenschaften.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi XII Tom. (2011). Almatı.
- Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*, (çev. Berke Vardar). İstanbul: Multilingual.
- Starostin S. vd. (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*. Leiden; Boston: Brill.
- Tavkul, U. (2020). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R. (1992). *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R. vd. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uçar, E. (2018). Eski Türkçe Et- ve Öt- Fiilleri Üzerine. *Journal of Old Turkic Studies*, 2(2), 79-97.
- Usta, H. İ. (2011). *Orta Asya Kur'an Tefsiri*. Ankara: Poyraz Ofset.
- Uygur, C. V. (2019). *Karakalpak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TIEM 73 235v/3-450r/7) Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Ünlü, S. (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2012). *Harezm-Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Üseyinov, S. (2008). *Qırımtatarca-Rusça-Ukraince Luğat*. Aqmescit: Teziz Neşriyatı.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisc -Deutsch-Türkisch Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca-Almanca-Türkçe*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Yıldırım, T. (2021). *Hüseyin Baykara Dîvânı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnternet Kaynakları

<https://sozluk.gov.tr/> [Erişim tarihi: 01/01/2023].

<https://lugatim.com/s/kavram> [Erişim tarihi: 01/01/2023].

<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Rahm%C3%A2n-suresi/4934/33-36-ayet-tefsiri>
[Erişim tarihi: 10/01/2023]